

KAZINCZY JELENTŐSÉGE.¹

Csak a XIX. század első tizedeitől lehet szólni magyar irodalomról a szó igaz értelmében. Addig csak egyes írók vannak, világító lámpák a sötétben. Addig nincs irodalom, a míg határozott írói gárda nincs. Ezek az írók, a kik megalkotják a magyar irodalmat, értékre, tehetségre nézve igen különbözők, különbözők írói és egyéni jellem szempontjából egyaránt, de egytől-egyig érdemesek a nemzet hálájára, mert egytől-egyig jó magyarok voltak. Ugy vonultak föl az irodalomba, mint az égre a csillagok, míg világossá nem tették azt. Végre is a legfényesebb csillagot is ki lehetne oltani, a csillagos ég megmaradna annak, a mi volt. A magyar irodalom e vitézeiből is ki lehetne vetni bármelyiket, az irodalom azért megvolna. Egyetlenegyét kivéve és ez az egy Kazinczy Ferencz.

Az ő nemléte pótolhatatlan hiány lett volna. Megállt volna az irodalom szekere. Ő volt a kerékagy, a mi nélkül a küllők széthulltak volna. Ő volt a vezér, a ki fölütötte a zászlót a vár fokára. Ha ízekre szedjük írói és magánjellemét, úgyszólván semmi igazán nagy nincs benne. Nem a legnagyobb költő, sőt nem is nagy költő, se nagy író, se nagy bíráló, se nagy gondolkozó. Jellemében sok a csillogó külsőség, sőt zökkenés is akad benne. Ám az egész emberben a tömérdek apró jó és apró rossz valami nagy egészszé forr össze s az alak nagy és tekintélyes hatása korlátlan. Szét kell szedni ízekre, hogy ismerjük eszét, szívét, lelkét, össze kell rákni ujólag, hogy úgy csodáljuk egész teljében. Mert vezérnek való ember volt, mert csak az ő keze volt méltó kitűzni a zászlót.

Nálunk csaknem az egész irodalomnak valami sajátos színt ad az, hogy az irodalmi működés egyúttal hazafias érdem is volt. Azért kritikánk, ha támad is íróinkra, leköszörült fegyverrel teszi. Műveiket nem olvassuk többé s az általános aesthetika színvonálára nem is emelkedtek föl, de íróik csaknem kivétel nélkül érdemes emberek voltak. Az irodalomnak ez az általános jellege attól fog-

¹ Mutatvány egy sajtó alatt levő biographiából.

vást, hogy van egyáltalában valamelyes irodalom. Ez kezdhető Bessenyeiektől. Ezek az írók gárdisták mindnyájan, Magyarország legdelibb és legelegánsabb legényei, művelt, olvasott emberek. Nagy gonddal írnak. Igaz ugyan, hogy igazi tehetsége egynek sincs s ahogy a kardot is parádénak hordják, úgy forgatják a tollat is: tudnak vele bánni élénken, ügyesen, finoman, de igazában nem. Pedig milyen érdekes alak Bessenyei! Szellem, hazafisága, lelkesedése, melancholiája gazdag lelket mutatnak; elborult, meghasonlott, tépelődő kedélye mély szívet. Eseményekben szűkös élete külön tragédia, mint a miket összeírt. Azonban mindez nem irodalom még, ez csak egy lelkes kör, a mely kis mezőséget tud bevilágítani.

A Bessenyei »Ágisában« nincs egy lap sem, a miben valódi drámai élet lüktetne. S mégis e darabon lelkesedett az ifjú Kazinczy Ferencz. Elragadtatással olvasgatta Báróczy Sándor prózáját s e kis lelkes kör javalló pillantásai közt kezdi meg irodalmi pályáját. Bessenyei azt írja neki: »Az olyan különös kedvezésre méltó tulajdonságok, melyeket az Úrnak inkább Isteni gondviselés' s természet adtak, mint kevés esztendeiben még el-követett szorgalmatossága által megszerezhetne volna, nem tsak engemet, kit az emberiség mindenkoron megilletődésre hoz, de a vad természetű embereket is, magukhoz vonzó szeretetre kényszerítik... Illyen megismertető jelei szoktak az igaz emberiségnek lenni.«¹ Kazinczy lelkében meg is őrzötte a testőr-írók iránti tiszteletet. Mikor a vén, hypochondriakus, aranycsináló Báróczy az egész világ gúnytárgya lett is, Kazinczy akkor is mindig illő tisztelettel szólt felőle.

Lassan és észrevétlenül jutott Kazinczy a vezérszerepre. Lényében nem volt semmi parancsoló, semmi követelő, lágy, érzelmes kedély, a szenvedély nem lobogott benne soha, de a szíve végtelen tartalmas és gazdag volt, a milyenről kortársai legtöbbjének fogalma sem volt. Egyszeri tekintetre ő sem más, mint a korabeli műveltebb úri magyar emberek: szeretett jól élni, nagy kedve telt a szép lovakban,² szerette a szép lányokat, asszonyokat. Teli tüdővel szívta magába a hazafias eszméket, a mik a levegőben voltak akkor. Tudott lelkesedni úgy, mint senki sem. Az állandó lelkesedés vérét folyvást némi hevülésben tartja, de az indulat nem szokott benne lobbót vetni, az erőszakos eszközöknek nem volt barátja. Hazafi, de loyális. Egész ártatlanul került bele a Martinovics-féle összeesküvésbe, a mi különben egészében ártatlanabb volt, mint a milyennek a rosszakarat látatta. Ha néha gyöngének, férfiatlannak látjuk Kazinczyt, kivált családja tagjaival szemben, itt emberül megállja a sarat. Bátran viselkedik a pörben, méltóságosan, szerényen és nagyon jellemzően. Börtöne ablakából

¹ Levele Kazinczyhoz: 1787. febr. 11.

² Leveleiben sokszor. Az »Erdélyi levelekben« Wesselényi lovairól. Nemcsak szerette a lovakat, de értett is a lóhoz.

hall a kivégzésekről, végtelenül meghatja a Hajnóczy nyugodt halála, de túlfinom érzékének visszas a Laczkovics kihívó vad bátorsága.¹ A börtönben is értékesíti idejét, ahogy lehet: sokat olvas. Mikor onnan kikerül, már meglett férfi, túl a negyven esztendőn. Szenvedései megkomolyítják, de lelke harmóniáját nem borítják felhőbe. Nem sokkal azután megházasodik s aztán mégis nyugodtabban folytatja életét. Már vezér és mester. S körülötte forrnak és gomolyognak képzelete tarka képei, a melyekben úgy el tud gyönyörködni, mint tán senki más. Élete felét átálmodja és ez a szebbik fele.

A zemplénnvármegyei Bányácskán lakott, a hol lakát Szépalomnak nevezte el. Messzi szabad kilátás esett róla a közeli falvakra, egész az ujhelyi toronyig s a borsii Rákóczi-omladékig. Innen nézte merengve a szép tájat s építette képzelmei várát a magyar irodalomról. Öregek és ifjak egyaránt leveleztek vele s ő már hatalmasan sarjadó irodalmat látott bennük. Hogy sokan voltak, az igaz. Neveiket a kegyelet jegyzi föl, mint jó magyarokat, lelkes hazafiakat. Az irodalom értékessé azonban még csak a széphalmi mester szemében lett, a kinek felhőkön lovagló lelke a szomszéd Németországban járt s az ottani irodalmat akarta átplántálni a szittyia földre is.

Egyébként a német minta követése általános volt. Bécs felől fuvallt a frissítő szellő. Bessenyeieék ugyan a francia mintát követték, de a francia is a németen által került hozzánk, mikor Németországban is a francia volt a divat. Voltaire volt a mester, a kinek zászlójára esküdtek s nem annyira a philosophus Voltaire, örökös satyr-gúnymosolyával, szellemes és méltatlan támadásaival, mint inkább az író Voltaire, a kiczirkalmazott, hideg író, a Corneille és Racine halvány árnyékképe.

A minta általában szerencsétlenül volt választva. A francia befolyást ugyan Lessing úgy rombolta szét, mint valami düledező ócska várat s a németek a piedestálra Shakespeare és a görögök szobrát állították. Szó sincs róla, Lessing nagy szellem volt s a német irodalom Goethe és Schiller előtt is adott két olyan kiváló tehetséget, mint Winckelmann és Herder. Korukat meghaladó gyorsasággal hatoltak előre, gyönyörűen megépített aesthetikában hirdették a művészet és irodalom arany szabályait. És volt is mire támaszkodni. Herder rámutatott a régi német irodalomra. Íróik éltek a mult sötét mélyében a germán faj titáni erejével s legeslegelől az ő germán epos: a Nibelung-ének. Volt miből merni. Az angol hatás meg a faj egysége miatt is megfelelőbb volt (a mit Lessing is észrevett) s az új német irodalom természetes úton sarjadt a régiből.

Csakhogy Magyarországra e szellem nem illett be. Idegen volt ez annak a népnek, a mely eddig csak birokra szokott menni

¹ Jegyzetei Szirmay »Jacobinorum Hung. historia«-jához.

a némettel. Azonban legközelebbi szomszéd volt, harcos és békés érintkezések szakadatlan sora esett köztünk s ki nem lehetett kerülni a német hatást.

És a német irodalom se volt csupa gyöngy. A búsongó vándorok, hervadó leányok, szomorú holdsugarak, hulló levelek czukrosvíz-költészete bevonult egyszerre a fejlődő magyar irodalomba. Ámbár ebből valami hiba az egész kor rovására esik. Gessner idilljeinek ez időben két francia, két angol, három olasz fordítása van, sőt lefordítják portugál, dán és orosz nyelvre is.¹ Pedig egy elég gyöngy, szenvelgő költőről van szó. Az idillek divatba jönnek s mennél több kézen mennek át, annál gyöngébbekké válnak. Maguknál a németeknél is utánzás: utánozzák Theokritost, Anakreont. De Theokritos az erdők és mezők költője, a szabad ég alatt, a buja zöld erdőkön, mezőkön fakadt az a szilaj, érzéki déli szerelem, a minék az alexandriai görög olyan hatalmas hangokat adott, Anakreon meg tüzes, szikrázó bor és viruló szép lányok közt írhatta finom, szellemes dalait. Minderről a németek nem tudtak. Ők szobában írtak, a göttingeniek meg kávéét ittak, a mialatt ontották az anakreoni dalok ezreit.²

Két, egymással merőben ellenkező tehetség hatolt föl ez időben a Parnassus ormára: Klopstock és Wieland. Hatása mindkettőnek igen nagy volt s ma is előkelő nevük van. Közös vonásuk, hogy száraz mind a kettő. Végre is, pálmát nem szokás olyan hosszú időn át méltatlan főre fűzni; egyik se volt tehetségtelen ember, de egyik se nagy író. A »Messiás« szerencsétlen kísérlet. A Szentírás ős költészetének Milton is mögötte marad, pedig ő aranyba és lángba tudta mártani a tollát, a Klopstock eposa pedig oly halvány és hideg, mint valami holdsütötte kopár hegy. Wieland érdekes és költői egyéniség, volt jó érzéke is (a mit az is mutat, hogy a mester hatalmas szavával ő biztatja egyedül a nem ismert, boldogtalan Kleist Henriket), valami könnyebb, francziásabb formát akart adni műveinek, de nem igen sikerült. Kicsit nehézkes, nagyon német volt hozzá. Ha csipős akart lenni, durva lett, nehéz keze szétszakgatta a szellem finom pókhálóját. Ariostót bámulta s az »Orlando« mintájára megírta az »Oberont«. Csakhogy Ariosto szárnyas lovon járt, Wieland meg gyalog.

A mikor pedig később Goethe és Schiller jöttek divatba, legismertebb műveik lettek: amannak »Werther«, emennek a »Haramják«. A német sentimentalismus s a német durvaság.

Mindezekben Kazinczy otthon volt teljesen. Egyre-másra hozatta műveiket, a mi pedig sokszor jelentékeny anyagi áldozatába került. Ha itt nálunk is úgy lehetne! Könnyen hevülő lelkében hamar megért az elhatározás és optimismusa hajlandó volt mindjárt megadni azt, a mit szeretett volna. Hiszen a tavasz lehel-

¹ Gessner levele Kazinczyhoz (1783. decz. 24.).

² Goedeke: Grundriss z. Gesch. der deutschen Dichtung. Dresden, 1884.

lete fuvallt. »Frühling überall . . .«¹ Úgy lehet itt is, mint Göttingában: a holdfényes éjszakák, az eskü a tölgyfa alatt, baráti kritikák s középütt Klopstock hatalmas alakja, repkénnyel homlokán . . . Nem volt szerény ember s a vezérszerepet mindig magának szánta. Később a Goethe szerepét játszotta félig tudatosan, félig tudatlanul. Szerette a classicus költők műveit s lelkesedett rajtuk. Ez is divat volt akkoriban, egy másik iskola a római költőket követte s ez mégis jobban megfelelt a magyar szellemnek. De Kazinczy nem annyira a rómaiakat magasztalta, mint ezek eredeti forrását, a görögöt. Ez a görögség azonban újból nem eredeti görögség volt, hanem az, a mi a németeken által jött be hozzánk. Mert Németországban valami új renaissance keletkezett: az antik kultusa, a mi sok, többé-kevésbé sikerült munkát hozott létre. Csak a legnagyobbat említjük: Goethét. Goethében sok volt, a mi kellőképen elősegíthette ez irányt: archeologiai s művészeti tanulmányai, a plastika s a classicus nyugalom.² De nem sikerült neki minden egyformán. Egy-két rhapsodiában hatalmasan szólal meg az antik szellem, de az »Iphigeniában« tévútra viszi az a classicus nyugalom. A görögöknél a nyugalom a forma szépségében és meghatározott voltában állott, drámáikban zúgott és tajtékzott a déli szenvedély; Goethe drámájában a vér aludt meg a személyekben, a mi élet van benne, az Iphigenia sejtelmes borongásaiban, az már tisztára német és cseppet se görög. Kazinczy pedig nem volt Goethe.

Ezeket kívül Kazinczy tudott és sokat olvasott francziául és olaszul. Az agya soh'se pihent, szedte magába a tömérdek benyomást, a mi egyre jobban elvegyült benne. Tehetsége amúgy se volt olyan jellegű, hogy nagy dolgokat alkothatott volna, költészetéből teljesen hiányzik a mélység és az erő. De mint bíráló és aesthetikus kitűnőt adhatott volna, ha ki tudja válogatni a sok közül az igazit s ha ki tudja fejteni, a mit olyan szépen kigondolt. A formát a tartalommal örökösen összezavarta s mindent örökösen finomítani akart.³ Nagyobb szellemek is útvesztőbe jutnak így: Goethének és Schillernek Shakespeare végre durva lett s vakmerő kézzel nyúltak hozzá: Goethe Romeo és Juliát dolgozza át, Schiller Macbethet. A vége kudarcz. Mint a muzsikusz, a ki a finom, alig hallható hangokat keresi, a ki oly finoman akar játszani, mint az aeol-hárfa zengése és hamisan játszik.

Kazinczy első sorban nagy embernek hitte magát. Szeretett volna üvegpalatóban lakni, hogy mindenki lássa, mit csinál ő. Jelleme valóban átfátszó volt, mint az üveg. Ő ugyan soh'sem ismert titoktartást; közlékeny, őszinte, mint a gyermek. Hiúságához maga szolgáltatja az adatokat. Önéletrajzát írja s fűnek-fának

¹ Hettner: Lit.-geschichte des XVIII. Jahrhunderts. III. Gesch. d. deutschen Lit.

² Hettner. I. m.

³ Beöthy: Horatius és Kazinczy. Bpest.

eldicsekszik vele: »Ez a munka egészen anglus kert.«¹ Rendkívül érdekesnek találja, mert az olvasó soh'se tudja: mi fog történni. Azzal is dicsekszik, hogy eredeti s a mi a legjellemzőbb, azért: mivel Franklin és Marmontel önéletrajzát régen olvasta, Goethét meg csak részben. Ez a hiúság Achilles-sarka is marad s azzal szemben nem is irgalmas, a ki itt bántotta meg. Bacsányi, a nyers, nehéz természetű Bacsányi rosszul bánik vele, kitérja a »Magyar Museum« szerkesztéséből. Kazinczy nem marad adós. Durva emberrel szemben ő is durva akar lenni s Kis Jánosnak két egyszerűen trágár epigrammát küld Bacsányiról.² De még e közönséges szitkozódást is classicus minta után teszi: »Csak azt cselekedtem, a' mit Schiller cselekedett kevéssel ezelőtt a német földön.« Imigy aztán két különböző jellemvonás szövődik csodálatosképen egybe jellemében: a közvetlenség s a mesterkélttség. A közvetlenséget sokszor az izetlenségig viszi, kivált mikor családi életéről ír, de minden lépten-nyomon eszünkbe juttatja, hogy ő érzi, milyen közvetlen most s minden léptére, minden szavára tud classicus példát idézni. Az idézet végre oly természetévé válik, mint a mosoly vagy a ránczbaszedett homlok.

Minden bizonynyal ez az igazi Kazinczy s e sok kicsinyes vonást nem ellenségei bírálatából merithetni, maga hordta össze hozzá az adatokat. Szegény Kazinczy! Dicsért, hogy dicsértessék és kevesen voltak, kik szívesebben hallgatták volna önmaguk dicséretét, mint ő. Naivúl valja be, hogy mindez édes zene fülének. Az erős férfiaság egy vonása sincs ebben a lágy emberben. Bizonyára kevés vezető ember volt ennyi vezérnek nem való tulajdonsággal s még érdekesebb, hogy ennyi és ilyen hibái daczára is egyike volt a legérdemesebb vezéreknek.

Mert nem történhetett ok nélkül, hogy őt ismerte el az egész írói gárda mesterének. Aligha volt kortársai között egy is, a ki annyit tudott volna, mint ő. Egész élete a szépművészetek körül forgott, napjait, éjszakáit, vagyonát, életét költötte rá. Ez a rajongó szeretet a szép iránt teszi mindenekelőtt első emberré, vezérré. Rengeteg tudását, olvasottságát pazarúl szórja szét leveleiben. Nincs levele, a mely ilyen tekintetben ne volna tanúlságos: az ismereteknek, reminiscentiáknak, eszméknek arany pénzét kifogyhatatlanul szórja szét a nagy világba. Soha és senkivel szemben sem fukar. Ez az állandó tevékenység, óriási olvasottság, ismeretek közlése teszi őt igazán nagygyá. Pedig még itt is mennyi kicsinyes vonásra akadunk! A formába, az aprólékosságokba veszett bele teljesen, a fától nem látta többé az erdőt. Ha valamire rávetette magát, azt a kritika legjobbban nagyító szemüvegén át vizsgálta s ha egyszer föltette a szemüveget, többé le se tudta venni. Előtte többé nem volt egész, csak részek. A legfinomabb, legértékesebb megjegyzé-

¹ Kölcseyhez: 1816. máj. 22.

² 1807. júl. 14.

sek halmazát a helytelen és fonák ítéletek ugyanolyan halmaza követi. És minél idősebb lett, annál inkább ilyené vált. A harmincz éves Kazinczynak még jobb szeme van. Aranka Györgynek ír a magyar írókról:¹ Horváth Ádám víg ficzkó, legényesen öltözik, danol, pipál, belül igazi poéta szív; Dugonics idő előtt ősz, nyájas ember; Révai száraz és irigy; Széchényi Ferencz grófot úgy szereti, mint tán senkit, de tiszteli, fél tőle. »Szent hazafi«. Ez jellemzés. Élete későbbi felében már vagy égbe emeli az embereket vagy igazságtalanul leteremti. Többé se mérték, se ítélet. Ifjabb éveiben Horváth Ádámmal levelezvén, nagyon komoly és mély gondolatokat pendítnek meg; az emberi lélekről, a halhatatlanságról, a lét nagy kérdéseiről vitatkoznak.² Szemük a csillagos égen jár. Később a verselési és nyelvi kérdésekből alig tud kibontakozni.

Jókora mennyiség, a mit írt. Fáradhatatlan tolla volt. Tehetségei voltaképen leginkább a műfordításra utalták; e nemben dolgozott is sokat, de míg egyfelől előbbre vitte az irodalmat, másfelől épen annyira tévútra vezette. A ki úgy ismerte a nép tősgyökeres, hamisítatlan nyelvét, mint ő (minek fényes példája a »Botsinálta doktor« fordítása), képes volt másoldalt a legnagyobb magyartalanságokat elkövetni. De eredetit is írt igen sokat és sokfelét, nagyon gyöngé dolgokat, de nagyon jó szándékkal és erős hittel. Fiatal, zsendülni kezdő nemzedéknek jó táplálék volt: lelkesedtek rajta és példát adott nekik. Utat tört a rengetegbe, girbegurba, csavargós, hibás utat — de ő kezdte meg; riadót fújt s az ő riadójára keltek föl a nála különbb harcosok.

A legnagyobb gondal őrzötte és gyűjtötte levelezését, a mit — tisztán meglátni — a nyilvánosságnak szánt. Úgy lett, a hogy sejtette és óhajtotta. Egyre-másra jelennek meg a testes kötetek az Akadémia kiadásában: a Kazinczy levelezése. Irodalomtörténetírónak, ki e kor történetét írja, nélkülözhetetlen forrás. És ez a Kazinczy érdeme. A kor divatja után indult, mikor olyan szenvedélylyel levelezett, de ilyen formában mégis eredeti. Két emberöltő lelkivilága van ezekben a levelekben, egy ifjú irodalom fejlődő képe, egy későn virágzó nemzet szellemi élete. Hű arczképei az akkori összes magyar íróknak, benne van egész jellemük, minden munkájuk, minden olvasmányuk, minden gondolatuk.

E levelezések központja Kazinczy volt. Tette buzdított másokat és gyönyörködött bennük. Lelkében, melyben a hiúság s más egyéb gyöngeségek állandó tanyát ütöttek, nem volt semmi anyagiás gondolat, a mi a földre húzta volna. Nem kellett neki se pénz, se birtok, se kitüntetés, csak a jók szeretete³ és a jó barátok dicsérete. Kivetett hajójából minden ilyen fölösleges podgyászt, hogy annál messzebbre juthasson. Az a világ, a melyet e

¹ 1789. okt. 20.

² Kazinczy Levelezése I.

³ Leveleiben igen sokszor.

levelezés tár föl, értékes volt. A tespedés kora már elmúlt. Hiában nyomta el az uralkodó hatalom a nemzetet, hiában viselt el szerencsétlen háborút kívül, anyagi romlást belül (a devalvatiót), az ország színe-java hitt és remélt a jövőben, dolgoztak, tanultak és lelkesedtek. De senki úgy és annyira, mint Kazinczy.

A szép iránti lelkesedésének egyik főrugója a hazafiság volt. De ez a hazafiság nála teljesen elvesztette faji jellegét. Régi nemes család ivadéka, igaz magyar, de alig mutat más magyar voltára, mint a hamar-lelkesedés s a lovak kedvelése. A nemzeti hibákból nem volt benne semmi, de a magyar keménység is hiányzott belőle. Olvasmányai, hajlamai oly általános irányba vezették, hogy szeretetében át akarta ölelni az egész világot. A szép iránti lelkesedése rajongássá fokozódik, majdnem szenvedélylyé. Más vérmeérsékletű embernél izzó, tüzes szenvedély lett volna belőle, de ő valójában képtelen volt igazi szenvedélyre. Természete hozza magával, hogy a szép iránti szeretete sokszor végtelen naiv módon nyilvánul. Örömmel írja, hogy pár hónapos leánya máris gyönyörködve nézegeti a képeket.¹ Az ő igazi leánya! Az ember elmosolyodik rajta, a hogy az esztetikai érzéket még a kis babában is fölfedezi, de a szépért rajongó lélekre rendkívül jellemző nyilatkozat. Ez a rajongó szeretet tette igazi vezérré, a mely hú kísérlője volt a börtönben s el nem hagyta soha többé.

Örökké eszmékkal foglalkozó lelke a legfelső fokig finomodott. Igen jellemző magaviselete Csokonaival szemben. Csokonai költészetét nem szerette. de vele szemben mindig udvarias maradt s olykor dicsérte is. Lehet, hogy a neki szemet szúró nyerseségen át is megsejtette a kiváló tehetséget, de valószínűbb, hogy egyszerűen azért biztatta, mert poéta és magyar poéta volt. Mikor Csokonainak síremléket akarnak állítani, ő veszi kezébe a dolgot s hosszú időn át foglalkoztatja ez a gondolat.² Terveit egyre-másra közli barátjaival. Arra gondol, hogy e szerencsétlen, kora véget ért költő mennyit alkothatott volna még. Hevülő, gyöngéd lelke mindenképen valami kapcsot keres közötté és maga közt. Végre Rousseaura, egyik kedvencz írójára gondol, a kinek különcségét és nyersségét párhuzamba tudja állítani Csokonaival. Misanthrop és cynikus. Szegény Csokonai bizonynyal egyik se volt, de Kazinczy-nak tetszik e gondolat, mert szépnek és jellemzőnek találja. Aztán Arkádia jut eszébe, a pásztorok hazája, meg Schiller gyönyörű költeménye s készen van az emlék fölírata is: »Arkádiában éltem én is.« Egyszerű, őszinte, kissé nyers, de igazi költői lélek, a kié a síremlék, mint a hajdani Arkádia pásztorai. A síremlékre még egy lepke jön, a mi a halhatatlanság jelképe. Az ötlet nem új, de költői és finom. A pillangó, a himes pillangó, a mi csúf hernyóból lesz, aztán kibontja tarka szárnyait s elrepül az ég felé, itt hagyja a földet, a

¹ Sárközy Istvánhoz, 1805. okt. 20.

² Kazinczy Levelezése IV.

port, a sarat . . . Kazinczy megtette a magáét. Kalapot emelt az elhúnyt költő előtt, a kinek irányával sehogy se tudott megbarátkozni, lelkében megfaragta a siremlék formáját, hogy igaz, költői és jellemző legyen. A debreczeniek indulatba jöttek miatta, ők nem értettek meg többet belőle, mint a mogorva embergyűlölő Timont, a hordóban lakó, piszkos cynikus Diogenest s Arkádiát, a hol szamarakat és kecskéket legeltetnek barnára sült arczú, félvad pásztorok.

Ez volt az első támadás Kazinczy ellen, de a mi legkisebb csorbát sem ütött nagyságán. A vezérszerepet senki se próbálta elvenni tőle, pedig voltak nála kiválóbb költők, de egyik se temett vezérnek. Nem lehetett az Csokonai, ez a sokat szenvedett, beteg bohém költő, kinek egyénisége sehogy se volt tiszteletet keltő. De nem lehetett az Kisfaludy Sándor sem, a nemes úr, a népszerű Himfy. Egyiknek se volt gárdája. Kazinczy nem nagyon szerette őket. Csokonait mindvégig urazza s Kisfaludyt keményen megbírálja.¹ Mai szempontból nézve a dolgot, igaza van, de az e korbéli viszonyok közt bírálata nemcsak szigorú, hanem igaztalan. A »Himfy Szerelmei« írója igazi költői lélek volt s még a »Regéket« se lehetett akkor lebírálni, mikor Kis Jánosra a magasztalás egész áradatát ontja. Kazinczynak a Himfy költészete nem volt rokonszenves vagy inkább a személye nem. Irigységgel őt vádolni nem lehet. Senki sem örült őszintébben, ha dolgoztak a költők, senki sem magasztalta a verseiket szívesebben, mint ő. Kitért karokkal köszönti a kor legelső költőjét, a fiatal Berzsenyi Dánielt. Oly erővel és tűzzel veri a lantot, mint eddigelé senki sem. De ő se tör vezérszerepre, hanem egyszerűen a Kazinczy zászlója alá áll. Remetének nevezi magát, félrehúzódva él vidéken s tehetségével legkevésebbé sincs arányban irodalmi műveltsége és ítélete. Nincs itt senki, a ki Kazinczy elé váгна: oly tág mezőt senki se mutat az ifjú irodalomnak, annyit senki se tud, mint ő.

A kiknek irányával Kazinczy nem rokonszenvezett, azoknak nem ártott semmit; a kik ellenben tetszését megnyerték, azokon tömérdekét segített. Igazi Maecenas volt, de szegény Maecenas, ki csak ölelő karral és mézes beszéddel tudott fizetni. Az ő tanítványa lesz az az író, a ki tehetségével és széleskörű műveltségével a legtanúltabb, legérdemesebb férjja a kor irodalmának: Kölcsey Ferencz. Egyik az elején, másik a végén áll ennek az irodalmi áramlatnak: a Kazinczy szép, classicus, erős vonású arca szembenéz a Kölcsey méléző, szomorú, halvány képével, két símára borotvált arcz, mint a régi rómaiaké; a mester, a ki szeretett jól élni, a kinek nemes lelke telidesteli volt gyöngeségekkel s a tanítvány, az askéta, a szent, kinek csak erényei voltak; a mindkettőt a régi classicusokhoz hasonlítjuk: Kazinczy inkább görög, Kölcsey inkább római. A tanítvány nagyobb lett a mesternél, de a mester mutatta az utat s ez az ő érdeme marad.

VÉRTESY JENŐ.

¹ Leveleiben többször.